

ГОСПОДАРСЬКЕ ТА КУЛЬТУРНЕ ЖИТТЯ ЧЕХІВ-ПЕРЕСЕЛЕНЦІВ ВОЛИНСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ В КІНЦІ ХІХ – НА ПОЧАТКУ ХХ ст.

Ігор Мельничук
Олександр Суліменко

ECONOMIC AND CULTURAL LIFE OF THE CZECH MIGRANTS OF VOLHYNIAN PROVINCE IN THE LATE 19TH – EARLY 20TH CENTURIES

Ihor Melnychuk
Oleksandr Sulimenko

The article explores the main aspects of Czech economic activity in the territory of Volhyn. Particular attention is paid to the formation of agriculture, the acquisition of land by the colonists, their agriculture and industry. The article highlights the peculiarities of Czech people cultural life in the region at the end of XIX – beginning of XX century. It is noted that the most favorable conditions for Czech emigration were created in the Volhynian province, where after the abolition of serfdom in 1861 and the unsuccessful Polish uprising in 1863, the Czechs were able to buy land at relatively cheap prices. The article shows the tsarist government's policy towards the settlers, which he endorsed and supported in order to weaken the influence of the Polish nobility and raise the economic level of the province.

It is noted that the Czech settlers were interested in local Polish landlords, who were devastated for various reasons and were considered to be real buyers of their land. The article chronologically indicates their regions of residence in the Volyn province counties. The study shows the difficulties faced by migrants in their first years of residence on new territory and ways to overcome them. It is noted that the tsarist administration saw in the Czechs the bearers of Western European progress, because they were distinguished by a high level of agro-culture. The article examines the tsarist government's study of the quantitative and qualitative state of life of the Czechs in the province, and points to the authorities' conclusion that the settlers were wealthy compared to Ukrainian peasants.

For the first time on the basis of archival documents, the study analyzed the number of Czechs and the amount of land they purchased for private ownership in each township and in general in the Volhynian province counties. It was concluded that the largest number of Czechs lived in Dubna County, where on average there were 1,45 des. of land per person, and in general in the province there were 1,6 des. of land per person. It is noted that during the Stolypin agrarian reform, the Czechs began to migrate from the agrarian-populated Volhynian province to other regions of the empire.

The article analyzes the peculiarities of Czechs' economic activity during the reform period, the creation of exemplary farms and cutting farms. Based on individual field studies, the value of Czech living in the region is shown.

Keywords: Czech people, Volhynian province, economy, settlements, agriculture, education.

Історично склалося так, що Волинь-Житомирщина здавна є багатонаціональною. Крім українців, регіон вважають своєю батьківщиною білоруси, поляки, росіяни, євреї, німці, чехи та представники інших національностей. Час появи національних меншин на території Житомирщини, їх господарське та культурне життя цікавить не тільки істориків, але й етнологів, економістів, освітян, краєзнавців.

Зазначимо, що проблематика переселення чехів на Волинь знаходила своє певне відображення в роботах українських науковців (Лутай 2008; Мокрицький 2016; Шульга 2018), а також чеських (Вацулік 2013; Гофман 1998). Однак цілком ґрунтовного дослідження, де всебічно було висвітлено всі аспекти життєдіяльності чехів, а також польових досліджень місць їх колишнього проживання недостатньо.

Метою статті є прагнення комплексно проаналізувати господарське та культурне життя чехів Волинської губернії в кінці XIX – на початку XX ст., показати історію їх переселення в регіон, особливості їхнього проживання, придбання ними землі, ставлення до них царського уряду та місцевого керівництва, населення.

Досить вагому роль в господарському розвитку регіону відігравали чехи, які протягом десятиліть, емігруючи з рідних земель в пошуках кращої долі оселялися на Волині, що приваблювала перш за все родючими землями. Значну роль відігравала подібність мов, віросповідання, близькість до історичної батьківщини.

Найсприятливіші умови для еміграції чехів були створені у Волинській губернії на заході України, де після відміни кріпацтва в 1861 р. невдалого повстання в 1863 р. польські великі землевласники позбавлялися землі, а багато з них продавало її за дешевими цінами. Прихід чехів в регіон схвалював і царський уряд, який прагнув ослабити вплив місцевої польської шляхти та підняти економічний рівень губернії. Царський уряд заохочував приїзд чеських колоністів на Волинь. Так, зокрема в царському акті № 48551 «О принятии в русское подданство переселившихся в Волинскую губернию Австрийских выходцев чехов...» від 10 липня 1870 р. зазначено: «Слушана записка Управляющего Министерством Внутренних дел от 22 июня о распространении на переселившихся в Волинскую губернию Австрийских выходцев чехов прав и преимуществ, кои представлены Высочайше утвержденным 18 декабря 1861 года, мнением Государственного Совета для найма иностранных рабочих и водворения их в России» (ПСЗРИ 1870, с. 20).

Інтерес царського уряду до чеських переселенців пояснювався не лише економічними, а й політичними причинами. Після польського повстання 1863 р. царизм взяв курс на посилену русифікацію західних губерній, в тому числі й правобережної України. Одним із засобів посилення російською впливу в регіоні було обмеження польського елемента. Для вирішення цього завдання уряд покладав особливі надії на чеське населення, що переселялося з Австро-Угорщини на Волинь. Російська влада намагалася використати русофільські настрої, що поширилися серед слов'ян Австро-Угорської імперії в 60-х роках XIX ст.

Разом з тим, в переселенні чехів на Волинь були зацікавлені місцеві польські поміщики, оскільки ряд законодавчих актів 1864–1865 рр. суттєво обмежив польське землеволодіння. Полякам було заборонено купувати землю в Південно-Західному краї. Більшість місцевих поміщиків розорилися з різних причин і тому вона розглядала чехів як реальних покупців своїх земель (Агасієв 1994, с. 111). Більшість чеських емігрантів становили люди молоді й середнього віку, тому що вони могли протистояти початковим негараздам і швидко пристосовуватись до нових умов життя. Переїжджали цілі сім'ї, переселялись не тільки бідні селяни, сільськогосподарські та промислові робітники, ремісники, торговці та представники інтелігенції, а й багато заможних селян. Еміграція проходила під гаслом «За хату – землю» (Polprecht 1947, s. 9), тому що земля на Волині була набагато дешевша, ніж у Чехії. Вже у 1863 р. на Волинь прибуло перших 17 сімей з Чехії, які заснували тут поселення Людгардівка в Дубенському повіті (Забелин 1887, с. 169). Поступово кількість переселенців зростала і вони поселилися в Луцькому, Острозькому, Житомирському, Новоград-Волинському, Овруцькому повітах. У 1868 р. на території Волині проживало 135 родин, у 1875 р. – 2190. Згідно з статистичними даними 1884 р. на території Волинської губернії налічувалось 19304 чехи (Забелин 1887, с. 170). По повітах Волинської губернії їх чисельність була такою – Житомирський – 2068 осіб; Овруцький – 633; Новоград-Волинський – 165; Рівненський – 3072; Луцький – 3219; Ковельський – 157; Володимир-Волинський – 1354; Дубенський – 5769; Кременецький – 96; Острозький – 2747; Старокостянтинівський – 28. Найбільша кількість поселень була в Дубенському повіті – 29, Луцькому – 10; Рівненському – 11.

Слід зазначити, що переселення до Волині для поселенців було досить складним. Деякі іммігранти вирушали в далеку дорогу підводами з худобою, інші їхали до останньої станції австрійського кордону Броди у Східній Галичині, а звідти добиралися підводами. Після прибуття на Волинь, чехи спочатку декілька років жили в тимчасових, викопаних землянках, або всі разом в будівлях, які викупували разом. Капітал поселенців переважно використовувався для купівлі землі, особливо, яка знаходилась під лісом, оскільки вона була дешевша, проте ліс потрібно було викорчувувати. Місцева влада спочатку з недовірою ставилися до чехів, оскільки багато з них відносили себе до католиків, але вони пояснили, що чехи це потомки гуситів і релігійні переслідування в Австрії примусили їх стати католиками. Емігранти зі своїм досвідом господарювання при значній нестачі робочої сили на Волині, внесли вагомий вклад у підняття загального рівня місцевого землеробства. Позитивне ставлення до чеських поселенців зацікавило пресу яка ставила їх як приклад для господарювання, зокрема газета «Волынские губернские ведомости» відмічала, що чехи відзначаються своєю толерантністю до місцевого населення та великою працелюбністю (Волынские губернские ведомости 1868, № 29).

На момент прибуття чехів місцеві селяни обробляли землю, використовуючи трипільну систему. Для обробітку землі використовувалась соха, яка являла собою усічений стовбур дерева. Цим знаряддям, ціною великих зусиль і навантажень, орали землю. Вони ще не знали удобрення гноєм. З допомогою українських селян у перші роки господарювання чехам вдалося розорати цілинні землі, вирубати ліс і викорчувувати пні. Переселенці походили в основному з середнього прошарку, мали значний досвід господарювання. Вони також привезли з собою сучасний на той час сільськогосподарський реманент, що сприяло швидкому економічному зростанню. Ліс чехи вирубували мотиками і сокирами. Хоч робота йшла повільно і проводилась вона протягом тривалого часу, але давала досить родючий ґрунт. Рослинництво в основному зосереджувалась на вирощуванні зернових, особливо пшениці. Жнива починали з косіння жита, спочатку вручну – серпами й косами, а після жнив вони починали орати стерню, згодом копали картоплю, а потім буряки.

Царська адміністрація вбачала в чехах носіїв західноєвропейського прогресу. Чехи використовували гній для удобрення полів, а також готували компост та купували суперфосфати. Чехи також досягли успіхів у тваринництві. У них, на відміну від українців, майже цілий рік велика рогата худоба перебувала у стайнях, які завжди були теплими, сухими та чистими. У перші роки господарювання єдиними сільськогосподарськими знаряддями були ковані залізні плуги, залізні борони. У чеських господарствах на початку ХХ ст. в середньому було від 3 до 10 корів і коней, були молотарки, косарки, сіялки. Близькість міст дозволяла деяким чеським селянам продавати там масло, сметану, м'ясо, овочі, фрукти. Розмір чеських господарств дуже відрізнявся. Серед них було багато дрібних, які мали більше одної десятини землі, але й були також і великі господарства. За даними першого перепису населення Російської імперії 1897 р. з 27670 волинських чехів 24303 проживали в сільській місцевості, що складало 87,8% (Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897, с. 248–249).

На початку ХХ ст. (1904 р.) Волинське відділення селянського Поземельного банку вивчало кількісний та якісний стан життя чехів, які проживали у Волинській губернії. В усі волості губернії були направлені такі запити: «Волынское отделение крестьянского Поземельного банка поручает волостному Правлению сообщить отделению, в возможно непродолжительном времени, следующие сведения.

1. О числе душ мужского и женского пола чехов отдельно поселившихся к настоящему времени в пределах волости.
2. Сколько десятин приобретённой в собственность земли числится к настоящему времени у чехов.
3. Каково экономическое положение, то есть живут они богато, зажиточно или бедно и отличаются ли своим достатком от местного крестьянского населения и в какую сторону – богаче или беднее.
4. Встречалась и как часто конкуренция при покупке земли между коренным населением

с одной стороны и чехами с другой, если встречалась указать случаи, объяснить в чём такая конкуренция проявлялась (ДАЖО ф. 128, оп. 1, спр. 4843, арк. 20).

З усіх волостей губернії, де проживали чехи до губернського відділення селянського Поземельного банку почали надходити відповідні рапорти на запит. Для прикладу можна навести відповідь Чуднівського волосного управління: (ДАЖО ф. 128, спр. 4843, арк. 25).

Рапорт

В исполнение предписания от 21 сего декабря 1904 г. волостное управление имеет честь донести:

1. В районе Чудновской волости к настоящему времени поселилось в с. Ольшанке 918 душ чехов, из них 534 душ мужского пола и 384 душ женского пола;

2. Земли приобретённой в собственность числится к настоящему времени у чехов 510 десятин;

3. Чехи живут зажиточно и экономически лучше чем крестьяне и они отличаются достатком от крестьянского населения, живя богаче последнего;

4. Конкуренции при покупке земли случаев не было.

Аналіз архівних документів свідчить, що більшість відповідей на запит банку аналогічна рапортові з Чуднівської волості, а отже чехи повсюдно в губернії жили заможніше від українських селян, мали гроші і могли без конкуренції купувати землю. Губернське відділення селянського Поземельного банку проаналізувало чисельність чехів та кількість землі, яку вони придбали у приватну власність по кожній волості, а потім і по повітах (ДАЖО, арк. 9–11).

Таблиця 1

Повіт і волость	Кількість душ		Кількість землі, придбаной у власність у дес.
	чоловіки	жінки	
Новоград-Волинський повіт			
Романівська вол.	10	10	35
Курненська вол.	68	68	370
Дубенський повіт			
Млинівська вол.	484	522	2264
Дубенська вол.	659	617	2344
Мизочська вол.	161	175	683
Малинська вол.	399	388	1272
Барковичська вол.	528	528	1278
Вербовоська вол.	284	293	953
Ярославичська вол.	49	47	321
Боремльська вол.	102	104	506
Судебичська вол.	476	489	1278
Оликська вол.	69	65	109
Теслуговська вол.	1008	1016	1138
Будерацька вол.	258	261	809

Житомирський повіт			
Бежівська вол.	401		711
Горошківська вол.	102	97	298
Черняхівська вол.	33	34	297
Левківська вол.	130	147	1010
Пулинська вол.	187	181	786
Чуднівська вол.	534	384	510

З наведених даних по кожній волості можна було узагальнити кількість чехів та наявну в них землю по кожному повіту губернії.

Таблиця 2

Повіти	Кількість осіб чоловік і жінок	Кількість землі, придбаної у власність в дес.
Новоград – Волинський	146	405
Дубенський	8990	13083
Житомирський	2241	3612
Овруцький	601	2462
Луцький	3175	5662
Острозький	1883	4227
Ізяславський	8	–
Кременецький	5	2
Рівненський	3483	5724
Ковельський	32	27
Володимир –Волинський	2185	5272
Староконстянтинівський	6	–
Всього	24934	40476

Аналіз таблиці свідчить, що найбільша кількість чехів проживала в Дубенському повіті й відповідно вони мали велику кількість землі у приватній власності, в середньому на кожну людину припадало 1,45 дес. землі. В цілому по губернії на особу було 1,6 дес. Слід зазначити, що вже у кінці XIX – на початку XX ст. чехам почали відмовляти у придбанні землі. Так, зокрема було відмовлено жителю колонії Людгардівка Дубенського повіту Давиду Чапеку без пояснення причин (ДАЖО, ф. 70, оп. 1, спр. 537, арк. 13). В той період Волинська губернія поступово стає аграрнопере населеною, що було також пов'язано з великою кількістю німців-колоністів у регіоні та наявною в них землею. З початком проведення Столипінської аграрної реформи, яка передбачала переселенську політику, частина чехів виявила бажання шукати кращої долі в центральних губерніях Росії. Так, наприклад декілька сімей селища Ново-Краєве Бугринської волості Острозького повіту, просило дозвіл відправитись в Калузьку губернію для огляду і купівлю там землі (ДАЖО, ф. 226, оп. 1, спр. 130, арк. 539). З Житомира до Острога була направлена телеграма «... никаких либо специальных указаний в отношении чехов не производит. Каких либо препятствий в отношении приискивания земель в центральных губерниях России

не зустрічається» (ДАЖО, ф. 226, спр. 130, арк. 540). Таким чином, чехи отримали можливість шукати кращої долі за межами Волинської губернії. Столипінська аграрна реформа, яка почала активно запроваджуватись з 1906 р. дала суттєвий поштовх для розвитку сільського господарства. Чехи почали активно створювати хутірські та відрубні господарства. У зв'язку з переходом до приватного володіння землею різкого змінилося ставлення хуторян і відрубників до землі, що викликало прагнення використати кожен клаптик одержаної ділянки якомога продуктивніше. Так, за 2–3 роки одноосібники-чехи провели значні меліоративні роботи по осушенню земель у Волинській губернії. Царський уряд турбувався про стан хутірських та відрубних господарств. Селяни отримували допомогу на пільгових умовах, зокрема лісоматеріали для будівництва оселі, їм надавалися кредити.

В 1910 р., найбільша кількість найкращих хуторів та відрубів була у Волинській губернії. Царський уряд вирішив вивчити відповідний стан таких господарств і направляти в губернію людей, з метою переймання досвіду. Так, зокрема директор департаменту державного земельного майна Росії надіслав в 1910 р. телеграму Волинському губернатору, в якій зазначалось про необхідність обрання хутірських районів, які мають показове значення, а також подати відомості про зразкові одноосібні господарства, огляд яких міг би з найбільшою користю, рекомендованій особам, які бажають ознайомитись з методами розгортання і перевагами нового порядку землекористування (ДАЖО, спр. 107, арк. 5, 10). Чеські хутори та відруби переважно були зразковими і їх кількість постійно зростала, наприклад в Дубенському повіті було створено 508 хуторів та 529 відрубів, Луцькому 1215 (ДАЖО, спр. 107, арк. 22). В Житомирському повіті виділялись зразкові господарства чехів у с. Високому, де було 215 господарств із загальною кількістю 1961 десятин землі (в середньому понад 9 дес. на один двір), в Черняхіві 326 дворів із 2638 дес. землі (ДАЖО, спр. 790, арк. 264). Слід зазначити, що Волинське відділення селянського Поземельного банку надавало кредити чехам при купівлі ними землі в губернії, але при цьому враховували прийняття громадянства (ДАЖО, спр. 114, арк. 5, 10).

Чехи-колоністи відігравали прогресивну роль у розвитку промисловості регіону. Завдяки їм в губернії стали вирощувати хміль, були створені цикорієвосушильні заводи, розвивалась пивоварна промисловість. Так, наприклад, у Житомирі в 1901 р. був заснований цегельний завод Йосипа Бубна. Завдяки успіхам волинського хмелярства розвивались чеські пивоварні. Так, наприклад у Житомирі успішно працювали пивзаводи І.Махачека, Л. Янси та І. Альбрехта, а також пивзавод Кліха у с. Вільшанці (Памятная книжка Волынской губернии на 1912, с. 10–11). В цілому в губернії напередодні Першої світової війни чехам належало 22 пивзаводи, які знаходилися в місцях їх компактного проживання. Висока концентрація цих заводів пояснюється тим, що переселенці надавали перевагу вживанню високоякісного пива, а не горілки як було заведено у місцевого населення.

Незважаючи на відірваність від своєї історичної батьківщини чехи зберігали свою культуру, традиції, звичаї, мову. Так, наприклад у «Военно-статистическом обозрении Волынской губернии» описували життя чехів. «...чехи відзначаються працелюбністю і заможністю, їхні поселення облаштовані досить багато і мають хороший вигляд. Надаючи перевагу пиву, а не горілці, чехи визначаються скромною поведінкою і ведуть більш тверезе життя. Чехи майже всі освічені, вони не втрачають зв'язків з своєю батьківщиною і зберігають всі свої звичаї і побут. З пожвавленим інтересом чеське суспільство слідує за ходом життя на їхній батьківщині і тому читання ними чеських газет між ними дуже поширене. В усіх влаштованих ними селищах є школи, в яких викладається чеська та російська мови» (Забелин 1887, с. 183). В більшості чеських населеннях були організовані громадські збори, де завжди можна було знайти декілька чеських газет (найбільш поширеними були «Національна газета», «Вісті», «Чесько-російська газета»). На громадських зборах відбувалися народні спектаклі, музичні вечори, танці під власні оркестри.

Слід зазначити, що значну увагу чехи приділяли освіті. Це було особливим предметом їхнього піклування. Так, наприклад газета «Волынь» у статті «Наші чеські школи» повідомляла

«...в нас на Волині є багато чеських сіл і селищ, де є народні училища. В шкільній справі чехи довіряють більше, ніж духовному відомству. Чехи переконані, що в церковно-прихідських школах діти навчаються Закону Божому, а інші предмети вивчають досить поверхово, між тим чехи турбуються про більше всебічний розвиток і освіту своїх дітей, і на перший план ставлять вивчення арифметики, читання, письма тощо (Волинь 1900, № 51). Рівень грамотності чехів був найвищим в регіоні серед представників різних етносів, які мешкали там. Це яскраво продемонстрував перепис 1897 року: (Первая всеобщая перепись Российской империи 1897, с. X).

чехи – 59,03%

німці – 37,8%

росіяни – 37,01%

євреї – 32,63%

українці – 9,26%

Як засвідчують наведені дані чехи достатньо переконливо переважали за рівнем освіти всі національні меншини регіону і особливо представників корінного населення – українців. Такі успіхи чеських колоністів в освітній справі можна пояснити тим, що вони однаково вимогливо ставилися до отримання освіти чоловіками так і жінками. Варто відмітити, що царський уряд не дотримав обіцянки вільного віросповідання, і на початку 80-х років XIX ст. розпочинається масова компанія примусового прийняття чехами православної віри замість католицизму. На початку XX ст. в губернії почали організовувати російсько-чеське братство. Так зокрема зазначалось «...найближчим часом на Волині утвориться величезне російсько-чеське православне братство, метою якого є об'єднання росіян і чехів на основі слов'янської ідеї і православної віри. Братство повинно було охопити всі російські і чеські приходи волинської єпархії. Головне управління братства було в м. Житомирі. Статут братства був вироблений архімандритом Митрофаном за участю священників-чехів, отців Гейди, Ванека, Вацатка. Братство ставило за мету боротьбу з народною розпустою, невіглаством, сектантством, хуліганством, безвір'ям, для чого в числі інших заходів передбачалось видання випусків релігійно – просвітницького журналу (Волинская земля 1914, № 48). Урядові обмеження змусили волинських чехів подавати заявки на приєднання до офіційної Російської церкви. Вже на початок XX ст. значна частина чехів прийняла православ'я. Незважаючи на всілякі обмеження чехи-колоністи зберігали свою культуру, побут, традиції, мову.

Початок Першої світової війни став своєю трагічною точкою відліку для волинських чехів, адже частина з них були російськими підданими інші Австро-Угорськими і тому вони опинилися в арміях воюючих держав. Господарства чехів Західної Волині внаслідок бойових дій почало занепадати, частина з них змушена була залишити свої будинки.

Підсумовуючи викладений матеріал можемо констатувати, що чехи-колоністи, які мешкали у Волинській губернії в XIX – на початку XX століття внесли значний вклад у розвиток сільсько-го господарства та промисловості регіону. Українські селяни переймали у чехів окремі методи обробітку землі, застосування сівозмін, використання органічних та неорганічних добрив елітних сортів сільськогосподарських культур, особливо хмелю, вирощування якого на довгі роки зберігалось на території Житомирщини (в 90-х роках XX століття, плантації хмелю майже зникли з регіону і були занедбані) Значення проживання чехів полягає ще й в тому, що в місцях їх компактного місцезнаходження до цього часу зберіглися будинки та господарські споруди в яких сьогодні проживають українські селяни. Це підтверджує власне польове дослідження с. Високе Черняхівського району Житомирської області (чехи називали це село Вишеград). Нині в цьому селі проживає декілька чеських сімей, нащадків волинських чехів, які не виїхали на свою історичну батьківщину в 1947–1948 рр.

Список джерел та літератури

- АГАСІЄВ, І., 1994, Чеські колоністи на Волині в політиці царської Росії (друга пол. XIX ст.). Луцьк. ВАЦУЛІК, Я., 2013, Історія волинських чехів. Прага: Т-во чехів з Волині та їх друзів. Волянсь. 1900. № 51. Волинская земля. 1914. № 48. Волинские губернские ведомости. 1868. № 29. ГОФМАН, І., 1998, Чехи на Волині. Основні відомості. Прага. Державний архів Житомирської області (ДАЖО), ф. 128, оп. 1, спр. 4843, арк. 20. ДАЖО, ф. 128, оп. 1, спр. 4843, арк. 25. ДАЖО, арк. 9–11. ДАЖО, ф. 70, оп.1, спр. 537, арк. 13. ДАЖО, ф. 226, оп.1, спр. 130, арк. 539. ДАЖО, ф. 226, спр. 130, арк. 540. ДАЖО, ф. 226, спр. 107, арк. 22. ДАЖО, ф. 226, спр. 790, арк. 264. ЗАБЕЛИН, А., 1887, Военно-статистическое обозрение Волынской губернии. К.: Типография штаба Киевского военного округа, ч. 1. Памятная книжка Волынской губернии на 1912, Житомир. Первая всеобщая перепись населения Российской империи 1897 г.. СПб., 1904, Т. VIII, Волынская губерния. [In Russian]. Полный свод законов Российской империи (ПСЗРИ), 1870, Т. XIV. СПб. ШУЛЬГА, С., 2018, Чехи в Західній Волині: від оселення до рееміграції. Луцьк: Вежа-Друк. POLPRECHT, J., 1947, Volyňští krajaně. Praha.

References

- AHASIIEV, I., 1994, Cheski kolonisty na Volyni v politytsi tsarskoi Rosii (druha polovyna XIX stolittia), [Czech colonists in Volhynia in the politics of tsarist Russia (second half of the 19th century)] Lutsk. [In Ukrainian]. VATSULIK, YA., 2013, Istoriia volynskykh chekhiv [History of the Volhynian Czechs] /pereklad z cheskoj Volhyn. 1900. № 51. [[In Ukrainian]. Volynskaia zemlia. 1914. № 48. [In Russian]. Volynskie gubernskie vedomosti [Volhynian Provincial News]. 1868. №. 29. [In Russian]. HOFFMAN I. (1998) Chekhy na Volyni. Osnovni vidomosti, [The Czechs in Volhynia. Basics]. Praha. [In Ukrainian]. Derzhavnyi arkhiv Zhytomyrskoi oblasti (DAZhO) – fond 128, opys 1, sprava 4843, 20 arkush. DAZhO, fond 128, opys 1, sprava 4843, 25 arkush. DAZhO, 9–11 arkushy. DAZhO, fond 70, opys.1, sprava 537, 13 arkysh. DAZhO, fond 226, opys.1, sprava 130, 539 arkush. DAZhO, fond 226, sprava 130, 540 arkush. DAZhO, fond 226, sprava 107, 22 arkush. DAZhO, fond 226, sprava 790, 264 arkush. ZABELIN, A., 1887, Voenno-statisticheskoe obozrenie Volyinskoy gubernii [Military-statistical survey of Volhynian province]. K.: Tipografiya shtaba Kievskogo voennogo okruga, ch.1 [Typography of the headquarters of the Kiev Military District, Part 1]. [In Russian]. Pamiatnaia knizhka Volynskoi gubernii na 1912 [Memorial book of Volhynian province for 1912]. Zhitomir. [In Russian]. Pervaia vseobshchaia perepis naselenia Rossiyskoi imperii 1897 g. [The first universal census of the population of the Russian Empire in 1897]. SPb., 1904. T. VIII. Volynskaia gubernia. [In Russian]. Polnyi svod zakonov Rossiiskoi imperii (PSZRI) [Complete Code of Laws of the Russian Empire]. 1870. T. XIV. SPb. [In Russian].

SHULHA, S., 2018, Chekhy v Zakhidnii Volyni: vid oselennia do reemihratsii. [The Czechs in Western Volhynia: from the resettlement to reemigration]. Lutsk: Vezha-Druk. [In Ukrainian].

POLPRECHT J., 1947, Volyňští krajaně. Praha.

Господарське та культурне життя чехів-переселенців Волинської губернії в кінці XIX – на початку XX ст.

У статті досліджуються основні аспекти господарської діяльності чехів на території Волині. Особливу увагу приділено становленню землеробства, придбання землі колоністами, ведення ними сільського господарства, промисловості. В статті висвітлюються особливості культурного життя чехів у регіоні в кінці XIX – на початку XX ст. Зазначається, що найсприятливіші умови для еміграції чехів були створені у Волинській губернії, де після відміни кріпацтва в 1861 р. та невдалого польського повстання 1863 р. чехи отримали можливість купувати землю за відносно дешевими цінами. У статті показана політика царського уряду відносно поселенців, яку він схвалював та підтримував з метою послаблення впливу польської шляхти та підняття економічного рівня губернії. Відмічається, що в чеських переселенцях були зацікавлені місцеві польські поміщики, які розорились з різних причин і вбачали в них реальних покупців своїх земель. В статті в хронологічному порядку зазначено регіони їх проживання у повітах Волинської губернії. У дослідженні показані труднощі з якими зіткнулися переселенці в перші роки проживання на новій для них території та шляхи їх подолання. Зазначається, що царська адміністрація вбачала в чехах носіїв західноєвропейського прогресу, адже вони відзначалися високим рівнем агрокультури. В статті аналізується вивчення царським урядом кількісного та якісного стану життя чехів у губернії та вказано на висновок властей про заможність поселенців у порівнянні з українськими селянами.

В дослідженні вперше, на основі архівних документів, проаналізовано чисельність чехів та кількість землі, яку вони придбали у приватну власність по кожній волості та в цілому по повітах Волинської губернії. Були зроблені висновки про те, що найбільша кількість чехів проживала в Дубненському повіті, де в середньому на кожну людину припадало 1,45 дес. землі, а в цілому по губернії на особу було 1,6 дес. Зазначається, що в період проведення століпінської аграрної реформи чехи почали переселятися з аграрноперенаселеної Волинської губернії до інших регіонів імперії.

В статті аналізуються особливості господарської діяльності чехів у період проведення реформи, створення ними зразкових хутірських та відрубних господарств. На основі окремих власних польових досліджень показано значення проживання чехів у регіоні.

Ключові слова: чехи, Волинська губернія, господарство, поселення, землеробство, освіта.

Melnychuk Ihor, Doctor of historical sciences, Associate Professor, Polissia National University, Zhytomyr.

Мельничук Ігор, доктор історичних наук, доцент, Поліський національний університет, Житомир.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1701-4842>

Sulimenko Oleksandr, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor, Polissia National University, Zhytomyr.

Суліменко Олександр, кандидат історичних наук, доцент, Поліський національний університет, Житомир.

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0657-03-57>

Received: 24-03-2020

Advance Access Published: April, 2020